

Vybraní slovenskí vzdělanci v díle Jána Tibenského

Jaroslav Durec

DUREC, Jaroslav. Selected Slovak Scholars in the Work of J. Tibenský. In *Historický zborník*, Vol. 35, 2025, No. 1, pp. 77-86.

Abstract: This contribution explores how Slovak scholars are portrayed in the extensive work of historian Ján Tibenský. To this end, several of his writings were analyzed, focusing on both prominent and lesser-known figures from national history. In addition to examining the life stories of these individuals, the aim was to observe Tibenský's historical-biographical approach in terms of continuity and comparison. Particularly valuable are those aspects of the role of personality in history that explore the relationship between the individual and society. The phenomenon of the historical personality occupies an ambiguous position within historiographical methodology. Tibenský's works reflect the need to engage with the life stories of individuals whose work, creative output, or legacy offer a faithful testimony to the historical context of which they were a part. This was well understood by Tibenský himself, a student of historian Daniel Rapant, who recognized that through historical figures he could grasp not only the socio-political conditions of the time, but also delve into the mindset of individuals—exploring both the internal and external dimensions of their biographies. It is important to note that Tibenský's interest in researching individual personalities stemmed not only from a desire to uncover new life stories, but also from a commitment to making new historical sources accessible to both scholarly and general audiences, since as an employee of Matica slovenská, he was well acquainted with both the scholarly and public educational dimensions of national history.

Keywords: Slovak History; Historical Personality; Biography; Historical Continuity.

V bohatom diele historika Jána Tibenského majú slovenskí vzdělanci a vôbec historické osobnosti svoje nezastupiteľné miesto. Ján Tibenský bol absolventom študijného programu v kombinácii história – slovenský jazyk a literatúra na Filozofickej fakulte Slovenskej univerzity v Bratislave. K obom predmetom štúdia mal rovnako blízky vzťah. Napomohla k tomu skutočnosť, že bol študentom významných vedeckých osobností vtedajšej doby, ktoré formovali jeho vedecký profil. Z oblasti histórie to boli najmä Daniel Rapant a Branislav Varsík. V rámci štúdia slovenského jazyka a literatúry to boli Andrej Mráz, Milan Pišút, Ján Stanislav a Ľudovít Novák. Nakoniec Ján Tibenský počas svojho univerzitného štúdia prilipol viac k odboru história, najmä vďaka tomu, že sa stal knihovníkom v Historickom seminári. Umožnilo mu to dostať sa do kontaktu s rôznymi knihami, historickými prameňmi, profesormi a ich zásluhou k problémom, ktoré v tom čase hýbali historickou vedou. K povinnostiam Jána Tibenského ako knihovníka patrilo podľa zoznamu pripravovať knihy na semináre jednotlivých profesorov alebo nosiť žiadané knihy priamo do kancelárie akademických pracovníkov, a to nielen z knižnice

Historického seminára, ale aj z Univerzitnej knižnice. Zásluhou tejto práce získal nielen prehľad o rozpracovaných témach univerzitných profesorov vrátane zdrojov k prednáškam, ale podobne prostredníctvom samoštúdia získal prehľad o dostupnej vedeckej literatúre ku konkrétnym historickým obdobiam. Po ukončení svojho štúdia v roku 1948 sa stal pracovníkom Historického odboru Matice slovenskej v Martine, kde sa začal venovať výskumu a spracovaniu témy slovenského národného obrodzenia vrátane významných predstaviteľov tohto historického obdobia. V tom čase Ján Tibenský bol poverený tiež výskumom štúrovskej problematiky. Pracoval v rámci tzv. Štúrovskej kancelárie, kde sa venovala pozornosť prípravám na postupné vydávanie korešpondencie a rozličných ďalších písomností súvisiacich so štúrovcami. Aj na základe toho možno vidieť, že problematika slovenských intelektuálov ako súčasť témy osobnosti v dejinách bola od prvpočiatku vedeckovýskumnej činnosti v diele Jána Tibenského stále prítomná. Počas pôsobenia v Matici slovenskej sa z Jána Tibenského stal nielen vedecký pracovník, ale rovnako osvetový pracovník a popularizátor slovenských dejín.¹

Zakrátko po absolvovaní deväťmesačného štipendia v Budapešti, ktorého hlavným cieľom bolo osvojenie si maďarčiny, sa stal na krátku dobu výkonným redaktorom mesačníka *Slovensko – časopis pre popularizáciu sociálnych vied*. Zredigoval celý XV. ročník. Medzitým došlo k zásadným zmenám, ktoré oslabili vedeckú náplň práce v štruktúre Matice slovenskej. Následkom toho, že matičné vedecké odbory boli zrušené, začal sa vedecký život sústreďovať do Slovenskej akadémie vied a umení (SAVU). Knihtlačiareň Neografia bola zoštatnená, miestne odbory Matice slovenskej sa zrušili a samotná Matica slovenská sa stala štátnou kultúrnou inštitúciou. Z tohto obdobia sám Ján Tibenský spomínal, že v Matici slovenskej bolo len málo vedeckých pracovníkov zo spoločenských vied, preto bolo potrebné za autormi pravidelne cestovať z Martina do Bratislavy. Ján Tibenský ako prispievateľ uverejňoval príspevky napr. o Matejovi Belovi, Jurajovi Fándlym, veľkomo-ravskej tradícii či slovenskom robotníckom hnutí. Na druhej strane neboli mu cudzie ani metodologické otázky, keď sa pokúsil spracovať sociálnu funkciu vedy. Ako matičnému pracovníkovi nebola mu neznáma ani problematika teórie ľudovýchovy.²

Po prijatí Jána Tibenského do SAVU sa zrodili jedny z prvých prác o popredných predstaviteľoch slovenského národného obrodzenia. Vrátil sa k dielu Juraja Fándlyho, pričom sa zároveň venoval i jeho rovesníkovi Jozefovi Ignácovi Bajzovi. Pri tejto príležitosti v súvislosti s týmito dvoma osobnosťami by som upozornil na dve úvodné štúdie, teda úvodnú štúdiu k *Výberu z diela Juraja Fándlyho*, vydala Slovenská akadémia vied v roku 1954, a úvodnú štúdiu k dielu *René mládenca príhody a skúsenosti*, vydala Slovenská akadémia vied v roku 1955. Druhá zmienená štúdia sa zase dotýkala života a diela Jozefa Ignáca Bajzu. Ján Tibenský v zmienenej úvodnej štúdii o Jurajovi Fándlym sa usiloval podať obraz jeho životného príbehu, žiadaný súčasnou dobou, keď hneď na začiatku použil

¹ Archív Slovenskej akadémie vied (A SAV). Fond: Tibenský Ján – dodatok, inventárne č. 97, šk. č. 5, signatúra III B (Ján Tibenský: Vlastný stručný životopis zameraný najmä na moje povolanie a prácu [89 strojopisných strán]).

² A SAV, f. Tibenský Ján – osobný fond, inv. č. 97, šk. č. 5, sig. III B (Ján Tibenský: Vlastný stručný životopis zameraný najmä na moje povolanie a prácu).

nasledujúce slová: „*Juraj Fándly patrí k našim najväčším a najtypickejším osvietenským spisovateľom. Literárni historici vychádzali doteraz z niekoľkých dokumentov cirkevných úradov a správ jeho predstavených, zo skromných autobiografických zmienok v jeho knihách a narážok jeho literárnych protivníkov; zachovalo sa nám ďalej niekoľko jeho listov, a to je v podstate všetko. Jedno však vieme s úplnou istotou: že Juraj Fándly cez celý svoj život bol veľmi chudobným dedinským farárom, ktorý sa často díval biele priamo do očí.*“³ Týmito slovami Ján Tibenský v podstate odôvodnil potrebu vydania výberu z jeho diela, pričom samotná táto publikácia pozostávala z jeho najvýznamnejších prác: *Dôverná zmluva, Polemiky, Piľní hospodár, O úhoroch – Slovenský včelár – Zelinkár, Kázne, Compendiata historia gentis Slavae*. Ján Tibenský ako zostavovateľ doplnil k textom aj poznámkový aparát. Na základe úvodnej štúdie k dielu Juraja Fándlyho môžeme pozorovať, že Ján Tibenský si nedal za cieľ vykresliť len stručný Fándlyho životopis so základnými údajmi, pretože jeho osobnosť spracoval do širšieho spoločensko-politického kontextu. Pri tejto príležitosti si stanovil koncepciu, ktorá vyplývala na jednej strane z určitej chronológie a na druhej strane z komparácie.⁴ Tibenský pozorne sledoval svetové i domáce dianie, to znamená, že videl zásadný prechod zo stredovekého scholastického myslenia smerom k nástupu novej epochy osvietenstva.

Problematika úlohy historických postáv bola Jánovi Tibenskému blízka, pretože nemohol si nepovšimnúť dosah ich myšlienok na pretváranie každodenného života: „*Avšak v Uhorsku sa súčasne šíria aj myšlienky, veľkých mužov, ktorí pripravili vo Francúzsku myseľ pre pochopenie budúcej mocnej revolúcie, predovšetkým Voltaira, Montesquieu a Rousseaua, ktorých názory oplodnili domáce myslenie. Predtým úzke, takmer výlučne náboženské alebo plášťom náboženstva zastreté obzory slovenskej literatúry sa rýchle rozširujú o problémy hospodárske, sociálne, cirkevno-reformné i politické. Pokrokoví osvietenski spisovatelia propagujú nové poriadky a reformy a bojujú tak proti ustrnutým feudálnym prežitkom. Naše osvietenské myslenie má však svoje špecifické črty.*“⁵ Možno aj to bolo jedným z dôvodov, prečo Ján Tibenský popri ústrednej postave Juraja Fándlyho spomenul mená i takých slovenských vzdelancov, ako boli Adam František Kollár, Samuel Tešedík, Jozef Bencúr, Daniel Lehocký či Jozef Ignác Bajza. Ako sme už poukázali vzhľadom na citovanú pasáž zo štúdie Jána Tibenského, osvietenstvo v slovenskom prostredí i ako súčasť jozefinizmu („naše osvietenské myslenie“, povedané slovami Jána Tibenského) malo špecifické črty prejavujúce sa tým, že: „*Prevažná väčšina našich osvietencov sú príslušníci ľudovej alebo meštianskej inteligencie. K reformnému hnutiu sa nepridávali preto, aby zachraňovali starý poriadok, ale aby podporili zrodenie nového v starom. Aj keď sami nemali vyhraneného programu a perspektív, boli determinovaní triednym rámcom jozefinizmu, predsa prekračujú ho živelné ďaleko častejšie ako on sám*

³ TIBENSKÝ, Ján. *Juraj Fándly – Odtlačok úvodnej štúdie k výberu z diela*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1954, s. 5.

⁴ Pre diela Jána Tibenského je charakteristická komparácia, ktorá sa, ako to ešte v ďalších častiach textu budeme môcť vidieť, objavuje nielen medzi domácim a svetovým kontextom, ale rovnako aj v rámci komparácie dvoch historických osobností.

⁵ TIBENSKÝ, Ján. *Juraj Fándly – Odtlačok úvodnej štúdie k výberu z diela*, s. 8.

a proti jeho intenciám. Uvedené črty nášho osvietenstva sa veľmi typicky prejavily práve u Juraja Fándlyho.⁶ Z hľadiska toho mu historická osobnosť Juraja Fándlyho do značnej miery poslúžila ako sonda do preniknutia podmienok doby, v rámci čoho uskutočnil ich hlbší rozbor. Priblíženie historického vývoja spoločnosti v druhej polovici 18. storočia v rámci tereziánskych a jozefínskych reforiem spolu s rozvrstvením a vzťahmi vtedajšej spoločnosti ako súčasť každodenného spôsobu života. V neposlednom rade Ján Tibenský ponúkol v svojej úvodnej štúdii k dielu Juraja Fándlyho podrobnú systematickú analýzu týchto fenoménov doby v súvislosti s rozborom Fándlyho prác, aby tak zdôraznil jednak vzájomnú prepojenosť a nadväznosť, opierajúc sa o spoločensko-politický kontext a vôbec o opodstatnenosť napísania diel s ľudovýchovnou tematikou z pera Juraja Fándlyho, ktorý bol vzorom novodobého kňaza očami reforiem panovníka Jozefa II. Podľa viackrát opakovaného názoru Jána Tibenského sa svojimi prácami Juraj Fándly usiloval o priblíženie nových poznatkov hospodárenia i celkovo vzdelanosti širokým vrstvám obyvateľstva, potom ako v predmluve k Piľnému hospodárovi priamo poetickou formou ospieval život roľníka. Hlavným cieľom celého uvedeného diela vrátane ostatných hospodárskych spisov bola teda potreba lepšie naučiť roľníka hospodáriť a tak jeho stav spoločensky pozdvihnúť. Osvietenstvom preniknutý spisovateľ Juraj Fándly ako kňaz pritom nevychádzal len z jedného zdroja – *Svätého písma*, ale súčasne zobral do úvahy dostupnú literatúru a vzory slávnych antických mužov, resp. vychádzal z trojakého uhlu pohľadu.⁷ Napriek tomu, že nemožno hovoriť ešte o vyhranenom prístupe skúmania, predsa len pozorujeme určité zárodky metodológie, ktorá sa o niekoľko desaťročí neskôr pretavila do viacerých spoločenských vied. Vedľa roľníka zohľadňoval Juraj Fándly aj postavenie remeselníka. Dokonca navrhoval, aby sa zo štátnych peňazí na vidieku stavali menšie fabriky, kde by miestni obyvatelia našli obživu i zárobok.⁸

V podobnom duchu pokračoval aj v úvodnej štúdii k dielu Jozefa Ignáca Bajzu, kde hneď v úvode načrtol jemu vlastný zmysel vydávania historických prameňov: „*Od vyjdenia prvého slovenského románu René mládenca príhodi a skusenosti uplynuli už takmer celé dve storočia. Toto dielo však, podobne ako i jeho skladateľ, hoci okrem prvenstva v takom dôležitom literárnom útvere býval označovaný i za priekopníka spisovnej slovenčiny, ostali nielen slovenskej verejnosti, ale i samým literárnym historikom až donedávna takmer úplne neznáme.*“⁹ Pri analýze života a diela Jozefa Ignáca Bajzu postupoval Ján Tibenský približne rovnako, ako to bolo v prípade predchádzajúceho Juraja Fándlyho. Na úvod predstavil základné literárno-historické kritické pohľady na osobnosť a dielo Jozefa Ignáca Bajzu, pričom vychádzal zo starších i novších prác literárnych historikov Jaroslava Vlčka, Alberta Pražáka, Jana Jakubca, Imricha Kotvana či Andreja Mráza. Historik Ján Tibenský sa zaoberal jednotlivými tvrdeniami a navzájom ich porovnával. Zohľadňoval popri ideových východiskách (napr. čechoslovakistický alebo slovami Tibenského buržoázno-nacionálny

⁶ TIBENSKÝ, Ján. *Juraj Fándly – Odtlačok úvodnej štúdie k výberu z diela*, s. 9-10.

⁷ TIBENSKÝ, Ján. *Juraj Fándly – Odtlačok úvodnej štúdie k výberu z diela*, s. 46-47.

⁸ TIBENSKÝ, Ján. *Juraj Fándly – Odtlačok úvodnej štúdie k výberu z diela*, s. 52-53.

⁹ TIBENSKÝ, Ján. *J. I. Bajza – Odtlačok úvodnej štúdie k René mládenca príhodi a skusenosti*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1955, s. 5.

pohľad) aj historické faktory vrátane analýzy vzťahov medzi slovenskými národovcami v čase života Jozefa Ignáca Bajzu a dostupnosti archívnych prameňov so zreteľom na Bajzovu pozostalosť. Podstatnú časť úvodnej štúdie k najznámejšiemu dielu Jozefa Ignáca Bajzu tvorili životopisné údaje s akcentom na vývoj Bajzovej literárnej činnosti. Ján Tibenský ako autor úvodnej štúdie k ťažiskovému Bajzovmu dielu chcel ísť ešte viac do spoločensko-politického kontextu a doslova predostrieť čitateľom prostredie, v ktorom Jozef Ignác Bajza žil, pracoval a vydával svoje diela.

Počiatky tvorby Jozefa Ignáca Bajzu podľa Jána Tibenského siahali na začiatok vlády Jozefa II. Úvodná štúdia k Bajzovmu dielu v mnohom dopĺňala predchádzajúcu úvodnú štúdiu k výberu diela Juraja Fándlyho. Najmä ak hovoríme o prenikaní myšlienok francúzskych predstaviteľov osvietenstva, ako boli Voltaire, Montesquieu, Rousseau alebo encyklopedistov hlásajúcich zmenu spoločenského poriadku, ktoré napokon i podľa názoru Jána Tibenského sa mali prejaviť v celkových náhľadoch na postavenie človeka v každodennom živote, keď okrem iného uviedol: *„Mení sa i človek. Striasa zo seba tiesnivé jarmo feudálnej duchovnej disciplíny a vystupuje z dusnej atmosféry stredoveku do novej doby – k svetlu. Nielen na západe pomenovali toto storočie ako storočie svetla, ale aj u nás pokrokoví duchovia, cítiac už v ňom tep novej doby, nazvali ho ‚osvietenským storočím‘. Prívržencami nových myšlienok boli predovšetkým príslušníci meštianskej a ľudovej inteligencie. V nich našli aj reformy Márie Terézie a Jozefa II. najoddanejších podporovateľov a propagátorov, hoci niektorí živelné prekračujú hranice ‚osvietenského‘ absolutizmu. Všetky tieto zmeny našli svoj odraz aj v diele Jozefa Ignáca Bajzu, ktorý sa svojimi prvými prácami radí k uvedomelým priekopníkom osvietenstva u nás.“*¹⁰ Opätovne teda zasadzuje osobnosť Jozefa Ignáca Bajzu do prostredia, kde prevládali charakteristické fenomény doby na konci 18. storočia. Na základe citovaných slov Jána Tibenského môžeme pozorovať rozmer biografie v jeho historickom chápaní. Dielo – osobnosť – kontext doby a s tým súvisiace i premeny spoločnosti (fenomény doby) vo svojom vzájomnom prepojení boli pre historika Tibenského určitým základom v prístupe ku skúmaniu života daného jednotlivca. V súvislosti so životným dielom Juraja Fándlyho a Jozefa Ignáca Bajzu, ktorí stáli v popredí Tibenského vedeckého záujmu, nemožno obísť ani pomerne známu skutočnosť, že medzi nimi existovala istá nezhoda ohľadne používania slovenčiny. Na druhej strane z hľadiska biografického skúmania si Ján Tibenský zvolil dve popredné osobnosti z rovnakého obdobia, pričom stáli na rozdielnych, resp. protikladných pozíciách. Možno práve týmto spôsobom, skúmaním daných dvoch osobností, chcel Ján Tibenský hlbšie obsiahnuť problematiku obdobia – prvej fázy slovenského národného obrodovania.

Ak hovoríme o 17. storočí v súvislosti so slovenskými vzdelancami, musíme sa pozastaviť nad prácou Jána Tibenského, ktorá nesie názov *Juraj Papánek a Juraj Sklenár – obrancovia slovenskej národnosti v XVIII. storočí*. Treba podotknúť, že táto publikácia, vydaná Osvetou v Martine roku 1958, bola v skutočnosti rozšírením a prepracovaním dizertácie, ktorú Ján Tibenský v rokoch 1946 – 1947 vypracoval pod vedením profesora

¹⁰ TIBENSKÝ, Ján. *J. I. Bajza – Odtlačok úvodnej štúdie k René mláďenca prihodi a skusenosti*, s. 15-16.

Daniela Rapanta. Dovolím si povedať, že s veľkou pravdepodobnosťou práve toto dielo Jána Tibenského v ňom zrodilo ten prvotný záujem o biografiu, biografický prístup či celkovo o biografický výskum v širšom historickom kontexte. V súvislosti s nadpisom publikácie, ktorý nesie mená Juraja Papánka a Juraja Sklenára, uviedol Ján Tibenský v úvode tieto objasňujúce slová, zdôrazňujúc určitú historickú kontinuitu: „*Diela oboch týchto historikov stali sa najbohatším žriedlom buditelského záujmu o našu národnú minulosť u bernolákovcov, najmä u Juraja Fándlyho. Od nich vedie priama cesta k historickým eposom Jána Hollého. Preto, aj keď som sa tu usiloval načrtnúť celý tento vývoj bez podrobného opisu životných osudov Juraja Papánka a Juraja Sklenára a rozboru celého ich literárneho dedičstva, nazval som túto knižku ich menami. Jadro tejto knižky spočíva v rozbere historických prác Juraja Papánka a Juraja Sklenára na širokom pozadí pomerov 18. storočia.*“¹¹ A na inom mieste, v úvodných slovách k druhej kapitole, zase v súvislosti s použitím historických prameňov vysvetľuje opodstatnenosť metodológie skúmania: „*Životné osudy oboch našich historikov, Juraja Papánka a Juraja Sklenára, odohrávajú sa v druhej polovici 18. storočia. Ich dielo by sme však nepochopili, keby sme nesledovali jeho pramene a korene hlbšie do minulosti. Preto musíme aspoň stručne načrtnúť náplň celého storočia a zvýrazniť pritom predovšetkým tie motívy, ktoré tvoria kryštalizačnú os diela týchto spisovateľov.*“¹² Ján Tibenský tu načrtol niektoré zo svojich historických postupov, ktoré uplatňoval aj v neskorších prácach, zaiste sme to mohli pozorovať pri Jurajovi Fándlym alebo Jozefovi Ignácovi Bajzovi, ale čo mňa osobne prekvapuje, je práve Tibenského uchopenie biografie, resp. skúmanie životného príbehu, ktoré považujem za nadčasové a veľmi blízke dnešnému kvalitatívnemu skúmaniu životných príbehov.

Je nepochybné, že osudy slovenských vzdelancov spravidla odzrkadľovali svoju dobu, poukazoval na to často tiež Ján Tibenský doslova medzi riadkami svojich prác: „*Vcelku však možno povedať, že obidvaja, Papánek i Sklenár, sú produktom rýchle dozrievajúcej slovenskej národnosti a ich literárna činnosť je typickým výrazom snáh slovenských vzdelancov v XVIII. stor. obrániť napádanú feudálnu rovnoprávnosť Slovákov v uhorskom štáte.*“¹³ V súvislosti s danou publikáciou len na okraj uvediem, že v druhej kapitole sa venoval historickým koreňom predstáv Juraja Papánka a Juraja Sklenára o minulosti Slovákov, v tretej kapitole hlavnému dielu Juraja Papánka s názvom *Dejiny slovenského národa*, v štvrtej kapitole Jurajovi Sklenárovi a jeho sporom o hranice Veľkej Moravy a v piatej kapitole Papánkovi a Sklenárovi dedičstvu. Zo stručného náčrtu obsahu publikácie okrem dôležitosti samotných osobností možno sledovať, akú pozornosť venoval Tibenský rozboru samotných diel Papánka a Sklenára. Obzvlášť zaujímavou bola pasáž o podrobení Veľkej Moravy starými Maďarmi, kde sú rozoberané rozličné legendy o výmene kráľovstva za bieleho koňa až po tzv. pohostinnú teóriu. Podľa názoru Tibenského bolo objasnenie týchto rôznych legiend a reakcia na dielo maďarského dejepisca Salagiusa

¹¹ TIBENSKÝ, Ján. *J. Papánek – J. Sklenár: Obrancovia slovenskej národnosti v XVIII. storočí*. Martin : Osveta, 1958, s. 5.

¹² TIBENSKÝ, Ján. *J. Papánek – J. Sklenár: Obrancovia slovenskej národnosti v XVIII. storočí*, s. 7.

¹³ TIBENSKÝ, Ján. *J. Papánek – J. Sklenár: Obrancovia slovenskej národnosti v XVIII. storočí*, s. 8.

dôvodom, prečo sa podujal Juraj Papánek popri svojich kňazských povinnostiach napísať svoje veľkolepé dielo *Historia gentis Slavae*. V ďalších častiach tretej kapitoly rozoberá Tibenský obsahovú stránku Papánkoveho diela.¹⁴ V podobnom duchu je spracovaná štvrtá kapitola, kde ústrednou postavou je Juraj Sklenár v kontexte dejín Veľkej Moravy.¹⁵

Historik Ján Tibenský v rámci svojho záujmu o dejiny osvietenstva a slovenských vzdelancov sa osobitne zameriaval na dve najvýznamnejšie postavy, ktoré rozpracoval v samostatných publikáciách. Prvá niesla názov *Slovenský Sokrates: život a dielo Adama Františka Kollára*, vydaná vo vydavateľstve Tatran v roku 1983, a druhá *Veľká ozdoba Uhorska: dielo, život a doba Mateja Bela*, rovnako tiež vydaná vo vydavateľstve Tatran v roku 1984. Obe tieto publikácie spracoval Ján Tibenský, ako sám uvádzal na „relatívne“ širokej heuristickej základni“.¹⁶ Preštudoval obrovské množstvo archívneho materiálu, aby získané poznatky zosumarizoval do jednotlivých kapitol, ktoré odzrkadľovali na jednej strane životy jednotlivcov a na strane druhej určité charakteristické vlastnosti ich osobnosti či podmienok doby: „Pre čitateľa iste nebude bez zaujímavosti ani vykreslenie koloritu doby, v ktorej Matej Bel žil, a samozrejme spoločenské a kultúrne problémy odrážajúce sa v diele Mateja Bela. Napokon osvetlenie jeho života a diela a celý úsek slovenských dejín s jeho základnými problémami bol jeden z hlavných cieľov našej práce.“¹⁷ Zároveň jedným z cieľov Jána Tibenského pri koncipovaní svojich diel bolo upútať pozornosť nielen vedeckej, ale aj širšej verejnosti, prípadne predložiť svoju prácu ako základ k ďalšiemu podrobnejšiemu štúdiu. V tejto súvislosti v závere publikácie o Adamovi Františkovi Kollárovi uviedol: „Vzhľadom na spomínaný heuristický základ tejto práce som sa však zároveň snažil, aby čitateľ bol podľa možnosti priamo v texte informovaný (pretože u nás doteraz osobnosť A. F. Kollára v takomto rozsahu spracovaná nebola), odkiaľ pochádzajú základné údaje v jednotlivých kapitolách. Z toho dôvodu pridávam k práci informáciu o prameňoch a literatúre a súpis tlačou vydaných diel A. F. Kollára. Toto môže pomôcť zvedavejším čitateľom pri hlbšom štúdiu niektorých problémov.“¹⁸ Niektoré oblasti spoločensko-politického kontextu doplnil Ján Tibenský v štúdiu *Predstavy o slovanstve na Slovensku v 17. a 18. storočí*, ktorá vyšla v *Historickom časopise* roku 1960 ako súčasť materiálov z vedeckej konferencie o myšlienke slovankej vzájomnosti a jej úlohe v národnooslobodzovacom boji našich národov, konanej v Smoleniciach 12. – 14. októbra 1959. Štúdiá mala komparatívny a syntetizujúci charakter, Tibenský tu zohľadňoval viaceré názory o pôvode Slovanov, zoberúc do úvahy jednotlivé charakteristické znaky v podobe nárečí, zvykov či topografie.¹⁹

¹⁴ TIBENSKÝ, Ján. J. Papánek – J. Sklenár. *Obrancovia slovenskej národnosti v XVIII. storočí*, s. 49-87.

¹⁵ TIBENSKÝ, Ján. J. Papánek – J. Sklenár. *Obrancovia slovenskej národnosti v XVIII. storočí*, s. 88-116.

¹⁶ TIBENSKÝ, Ján. *Slovenský Sokrates. Život a dielo Adama Františka Kollára*. Bratislava : Tatran, 1983, s. 133.

¹⁷ TIBENSKÝ, Ján. *Veľká ozdoba Uhorska. Dielo, život a doba Mateja Bela*. Bratislava : Tatran, 1984, s. 261.

¹⁸ TIBENSKÝ, Ján. *Slovenský Sokrates. Život a dielo Adama Františka Kollára*, s. 133.

¹⁹ TIBENSKÝ, Ján. *Predstavy o slovanstve na Slovensku v 17. a 18. storočí*. In *Historický časopis*, roč. 8, 1960, č. 2-3, s. 198-224.

Napriek tomu, že Ján Tibenský venoval veľa času spracovávaniu slovenských vzdelancov v dobe osvietenstva a prvej fázy slovenského národného obrodovania, nezostal len úzko spätý s touto témou, pretože upriamil pozornosť tiež na významného predstaviteľa druhej fázy slovenského národného obrodovania Pavla Jozefa Šafárika, ale s tým zreteľom, že sledoval historickú kontinuitu, prepojenie s predchádzajúcimi generáciami národných buditeľov, čo napokon zdôraznil aj sám Ján Tibenský: „*V historickej retrospektíve akoby Pavol Jozef Šafárik na jednej strane nadväzoval na duchovné dedičstvo Slovákov Mateja Bela a Adama Františka Kollára, s ktorým má aj niektoré styčné body priamo v životných osudoch, na strane druhej na českých vedcov – zakladateľov modernej slavistiky Václava Fortunáta Durycha a Jozefa Dobrovského. Pavol Jozef Šafárik v dejinách oboch našich národov zohral významnú úlohu nielen ako vedec, ale aj ako národný buditeľ. V tomto smere jeho duchovné dedičstvo u každého z našich národov má svoju špecifickú farbu.*“²⁰ Len uvediem, že Pavlovi Jozefovi Šafárikovi, jeho životu a dielu, ktorého mimochodom sám Ján Tibenský nazval – Hviezdou prvej veľkosti v slovanskej vede, venoval samostatnú monografiu, ktorú vydal Osvetový ústav v Bratislave roku 1975. Tá sa skladá z dvoch častí. Prvá časť má charakter životopisu a v druhej časti ponúka výber z niekoľkých diel Pavla Jozefa Šafárika.

Rovnako dôležitým dielom, kde Ján Tibenský zahrnul viacero slovenských osobností, je *Chvály a obrany slovenského národa*, vydané v Slovenskom vydavateľstve krásnej literatúry v Bratislave roku 1965. Toto dielo je špecifické najmä tým, že Ján Tibenský tu uplatnil kombinovanú formu, resp. keď citované pramene sú dopĺňané odborným výkladom. Ďalšou nemenej dôležitou stránkou tejto publikácie je najmä to, že zostavovateľ Ján Tibenský vybral pramene tak, aby sa zamerail na všetky fázy formovania moderného slovenského národa. Preto sa popri už zmienených osobnostiach stretávame aj s osobnosťou a textami napr. Ľudovíta Štúra.²¹ Značnú časť slovenských osobností spracovaných vo forme menších medailónov nachádzame aj v publikácii *Priekopníci slovenskej kultúry*, ktorú vydalo Slovenské pedagogické nakladateľstvo v Bratislave v roku 1975. Autormi boli Ján Tibenský a Mária Bokesová-Uherová.²² Zmienky o slovenských vzdelancoch nie však zo spoločensko-vednej oblasti nachádzame aj v troch zväzkoch *Priekopníci vedy a techniky na Slovensku*: „*Zámerné sme doň nezaradili významné osobnosti z oblasti spoločenských vied na Slovensku, ale iba prírodovedcov, lekárov a technikov. Preto hádam vhodnejší by bol názov Priekopníci prírodných vied, medicíny a techniky na Slovensku. Po tomto vysvetlení ostávajú však pri pôvodnom, podstatne širšom názve.*“²³ Ako môžeme aj na tomto ďalšom diele pozorovať, tak Ján Tibenský venoval

²⁰ TIBENSKÝ, Ján. *Pavol Jozef Šafárik. Život a dielo*. Bratislava : Osvetový ústav, 1975, s. 6.

²¹ TIBENSKÝ, Ján (ed.). *Chvály a obrana slovenského národa*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1965.

²² TIBENSKÝ, Ján – BOKESOVÁ-UHEROVÁ, Mária. *Priekopníci slovenskej kultúry*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1975.

²³ TIBENSKÝ, Ján (ed.). *Priekopníci vedy a techniky na Slovensku I*. Bratislava : Obzor, 1986, s. 8.

veľkú pozornosť úlohe osobnosti v dejinách, účasti osobnosti na formovaní národa a pretváraní spoločnosti.

V uvedenom referáte som chcel predovšetkým zhrnúť tie základné oblasti biografického prístupu, ktoré uplatňoval vo svojej tvorbe historik Ján Tibenský. Je to dôležité spomenúť z toho dôvodu, že Ján Tibenský svojim bádaním a početnými dielami prispel k prehĺbeniu novej koncepcie slovenských dejín. Ako sa často zdôrazňovalo, Tibenského práce – najmä životopisné monografie a štúdie – boli založené na rozsiahlej heuristike či už tlačených alebo archívnych prameňov, vďaka čomu podávali slovami Samuela Cambela „... obraz o živote a diele v širších spoločenských a historických aspektoch. Ich spoločnou črtou je, že cez osobnosť jednotlivca umožňujú poznať prostriedky na rozvíjanie národného hnutia a zároveň sú príspevkami k poznaniu viacerých stránok slovenských dejín.“²⁴

Zoznam použitých prameňov a literatúry

Archív

Archív Slovenskej akadémie vied, fond: Tibenský Ján – dodatok, inventárne č. 97, č. škatule 5, signatúra III B (Ján Tibenský: Vlastný stručný životopis zameraný najmä na moje povolanie a prácu [89 strojopisných strán]).

Literatúra

CAMBEL, Samuel. Život práce a hľadania. In HRABOVEC, Ivan a kol. *Veda a technika v dejinách Slovenska. Zborník prác k 60. narodeninám PhDr. Jána Tibenského, DrSc.* Bratislava : Slovenská spoločnosť pre dejiny vied a techniky pri SAV, 1983, s. 5-11.

TIBENSKÝ, Ján (ed.). *Chvály a obrana slovenského národa*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1965.

TIBENSKÝ, Ján. *Juraj Fándly – Odtlačok úvodnej štúdie k výberu z diela*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1954.

TIBENSKÝ, Ján. *J. I. Bajza – Odtlačok úvodnej štúdie k René mládenca príhodi a skusenosti*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1955.

TIBENSKÝ, Ján. *J. Papánek – J. Sklenár. Obrancovia slovenskej národnosti v XVIII. storočí*. Martin : Osveta, 1958.

TIBENSKÝ, Ján. *Pavol Jozef Šafárik. Život a dielo*. Bratislava : Osvetový ústav, 1975.

TIBENSKÝ, Ján. Predstavy o slovanstve na Slovensku v 17. a 18. storočí. In *Historický časopis*, roč. 8, 1960, č. 2-3, s. 198-224.

TIBENSKÝ, Ján (ed.). *Priekopníci vedy a techniky na Slovensku I*. Bratislava : Obzor, 1986.

²⁴ CAMBEL, Samuel. Život práce a hľadania. In HRABOVEC, Ivan a kol. *Veda a technika v dejinách Slovenska. Zborník prác k 60. narodeninám PhDr. Jána Tibenského, DrSc.* Bratislava : Slovenská spoločnosť pre dejiny vied a techniky pri SAV, 1983, s. 7.

TIBENSKÝ, Ján. *Slovenský Sokrates. Život a dielo Adama Františka Kollára*. Bratislava : Tatran, 1983.

TIBENSKÝ, Ján. *Veľká ozdoba Uhorska. Dielo, život a doba Mateja Bela*. Bratislava : Tatran, 1984.

TIBENSKÝ, Ján – BOKESOVÁ-UHEROVÁ, Mária. *Priekopníci slovenskej kultúry*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1975.

Mgr. Jaroslav Durec, PhD.
Slovenský historický ústav Matice slovenskej
Grösslingová 23
812 51 Bratislava, Slovakia
jaroslav.durec@matica.sk